

HADTÖRTÉNETI EMLÉKEINK IDEGENBEN

A MÚLT ÉV novemberében adták hírül a napilapok, hogy az évek óta húzódó tárgyalások az osztrák császári ház gyűjteményeinek ügyében döntő fordulathoz érkeztek el. Ezek a tárgyalások már a világháború befejezte után indultak meg s horderejüknél fogva méltán izgatták a közvéleményt. Magyarország nem kevesebbet követelt, mint régi művészetének és kultúrájának egy sorozatnyi legjellegzetesebb, páratlan értékű darabját; oly objektumokat, amelyekhez hasonló a kereskedelmi forgalomban évtizedenként egy-egy bukkan fel. A tárgyalások, éppen az ügy fontosságára való tekintettel, lassan haladtak s az eredmény is lassan érett meg. Az új megállapodás szerint Magyarország az udvari gyűjteményben őrzött műkincseinek igen szép sorozatát kapja meg. Különösen két nagy csoport válik ki belőle, a kéziratok és a fegyverek csoportja. A 33 kézirat között oly páratlan jelentőségű akad, mint Anonymus krónikája, a Bécsi képes krónika, vagy a 16 Corvina, amely utóbbiakkal Magyarország a Mátyás király könyvtárának töredékeit őrző államok között legelső helyre került. Hasonlóan fontos a fegyvertörténeti rész, amely 99 darabjával szinte újjá varázsolja a Nemzeti Múzeum fegyvertárát.

Az anyag, amelyről szó van, rendkívüli jelentősége mellett sem reprezentálja külföldre került, az ország határain túlra hányódott emlékeink végtelen hosszú sorozatát. Elenyésző töredéke annak, ami kiszivárgott a háborús évek, a törökdúlás láthatatlan hajszálcsovein keresztül. Az alábbiakban rövid seregszemlét tartunk e műkincsek és kultúrtörténeti emlékek egy csoportja felett.

Vizsgálódásaink tárgyát leszűkítjük Ausztriára, amely a nyugat felé vezető országúton legközelebb lévén hozzánk, a századok során történetünk alakulásába is sokszor belejátszott. Ausztria egymagában több magyar műkincset őriz, mint az egész többi külföld együttvéve.

A kultúrtörténeti emlékek egyik legnevezetesebb csoportját a fegyverek teszik. Különös jelentősége van a változatos, rendeltetésileg és formailag egyaránt hatalmas skálájú hadieszközöknek az évszázados háborúkban élő magyarság múltjában. Azt lehet mondanunk, műveltségünk legbeszédesebb emlékei a fegyverek, hiszen a magyar, akinek a harc eszköz jóban-rosszban társa volt, sokat adott annak kidíszített, felcírázott voltára. A magyar ötvösség történetét például meg sem lehetne írni a díszfegyverek ismerete nélkül, de a hadieszközök története egyébként is mélyen belejátszik fémöntésünk és fafaragásunk, bőr- és textilművességünk históriájába.

A Magyar Nemzeti Múzeum fegyvergyűjteménye sajnos igen hézagos képet nyújt az évezredes harcok támadó- és védőeszközeiről.

Középkori páncélunk, vértetűnk egy sincsen, pedig a történelem bizonyossága szerint ezekből elképesztően gazdag sorozatnak kellett használatban lennie. Hogy más adatot ne említsünk, midőn Mátyás király 1485 június 1-én Bécset elfoglalta, 8000 páncélos vitéz kíséretében vonult be a város falai közé. Abból a rendkívül színes, nemzetközien keveredett és lüktető ritmusú korból, amelynek az Anjouk és Zsigmond király uralkodása adta meg méltó keretét, a lovagvilág e késői ragyogásából, alig maradt emlékünkhöz. A mohácsi ütközetben II. Lajos 25.000 főnyi hadsereg élén veszett el, amely hadsereg egykori felszereléséből még mementóul sem maradt semmi az utókorra.

A nemzet első múzeumának sajátos alakulásából folyik, hogy a régebbi századok emlékei oly kevésbé vannak benne képviselve. A száz éve alakult, a nemzet áldozatkészségéből létrejött múzeumnak számbavehető elődje nem volt. Gyűjteményünk a XIX. század elején elő nélkül jött létre, nem úgy, mint a külföldi múzeumok egyik nagy csoportja, amely a barokkori fejedelmi művészeti és ritkaságkamaráknak köszönheti törzsanyagát. Részben ennek tulajdonítható, hogy a XVI. és XVII. század díszfegyverei külföldre szivárogtak, részben pedig annak, hogy a régi nagy magyar magángyűjtemények az ország zavaros helyzete miatt nem bizonyultak időállóknak. A végeláthatatlan háborúk elvitték a magyar vagyont java részét, a kifosztott várak és kastélyok kincsei külföldre vándoroltak. Sőt még a XIX. századi történetünkben sem ismeretlen kincseink elpredálása. A Nemzeti Múzeum fegyvertárát az osztrák seregek a szabadságharc alatt és után két ízben is kifosztották. Először Windischgrätz Pestre bevonuló csapatai ragadták magukkal valamennyi páncéljait és legszebb fegyvereit, másodsorban, midőn a hiányt némiképp a nemesi felkelés fegyvertárának darabjaival pótolni sikerült, 1850-ben összes fegyverzetét és értékesebb holmiját elkobozták. Így, miközben a magyarság hadi emlékei itthon fogytak és pusztultak, addig a külföld gyűjteményei hihetetlen mennyiségben gyarapodtak és gazdagodtak.

Műkincseink külföldi útjának legfőbb állomása és rendszerint végleges letelepedési helye Bécs, illetve Ausztria területe. Nem hiába tisztelték meg Bécset már Tinódi idejében a feneketlen zsák jelzővel, uralkodói jól tudták, hogyan kell a város fényét a gyűjtemények gazdagításával emelniük. A császári ház mindenkor kitűnt műszeretével s amatőr-szenvedélyét az óriási hatalom, amely rendelkezésére állott, könnyen tette kielégíthetővé. Tiroli Ferdinand főherceg ambrasi, II. Rudolf prágai kincstára, ezek a gyönyörű művészeti és ritkaságkamrák, szisztematikusan gyűjtötték a magyar kincseket, köztük elsősorban hadi emlékeinket. Ezek a nagy gyűjtemények részben az osztrák császári ház gyűjteményébe olvadtak bele s így Ausztriába került hadtörténeti emlékeink java részét ma a bécsi Mária Terézia-tér hatalmas épülettömbje rejti magában. Az uralkodóház gyűjteménye azóta közgyűjteménnyé vált s vitrinjeiben viszontláthatók azok a kincsek, amelyeknek helye Magyarországon lenne. Nem érdektelen rövid szemlét tartanunk a bécsi múzeum magyar származású hadtörténeti emlékei fölött, ha felsorolásuk távolról sem tart igényt a teljességre.

A bécsi gyűjtemény egyik, nemzetünk szempontjából legfájdalmasabban érdekes darabja: Zrínyi Miklósnak, a szigetvári hősnek sisakja, szablya és olasz damasztból készült mellénye. Reá vonatkozó jogunkat nem sikerült érvényesítenünk. Az arannyal díszített sisakon kívül nevezetes a szablya, amelybe Zrínyi címere van belevésve. A felszerelés már Tiroli Ferdinánd 1586-ból kelt ambrasi leltárában szerepel. A tipikusan magyar alakú kard olyan, aminőket nálunk és Lengyelországban előszeretettel használtak. Ez a kard a legbecesebb hadi- emlékeink egyike, amit hitelessé tesz a bevésett címer is, de tévedésbe ejt a mellette álló 1567 évszám. Zrínyi Miklós 1566-ban esett el Szigetvárnál s így feltehető, hogy a címer és évszám egy évvel később került a kardra, amikor a család egy másik tagjáé lehetett. Zrínyi híres kortársának, Thury Györgynek kardja ajándékozás folytán került a Ferdinánd főherceg gyűjteményébe. E kardot, amely most hazakerül, eredetileg a császárhoz küldték, mert a Thury György halála után felvett leltárban így szerepel: „Egy ezüstös pallos kit chaszarnak köidének.“ E pallos végül mégis a főherceg birtokába jutott.

Thury György Ferdinánd és Miksa császárok alatt a törökök ellen harcolt s azoknak valóságos réme volt. 1544-ben a sági váról ment Balassi Menyhért védelmére, amikor Léván a török ostromolta. 1552-ben ő szabadította meg az olaszokat a palásti csatában a török kezeiből. Lévai kapitány volt 1558-ig, utána Palota kapitánya lett. A Miksa császár koronázásakor tartott lovagi versenyen Gyulaffy Lászlóval bajt vívott s mint első győzött, amiért a császár kitüntette. Palotát 1566-ban hősiiesen védelmezte a törökkel szemben. Résztvett Veszprém és Tata felmentésében is. A győri tábornál huszáraival Mohamed székesfehérvári béget verte meg és fogta el. Ezen hőstettéért Miksa császár az egész tábor előtt lovaggá ütötte és nagy aranyláncot akasztott a nyakába. A bécsi gyűjteményben levő pallosa régi arab munka, amelyet valószínűleg a törökök elleni harcaiban zsákmányolt. A törökök mindent elkövettek Thury György megejtésére, ami sikerült is, amikor 1571-ben mint kanizsai kapitányt a váról a törökök kicsalták s hősi küzdelem után megölték. Fejét levágták és Konstantinápolyba küldték a szultánhoz, testét Kanizsán temettette el Zrínyi György.

Mátyás király kardját Miksa császár szerezte meg s 1491. év januárius 16-án nagybátyjának, Zsigmond főhercegnek adományozta, aki azután az ambrasi gyűjteményben helyezte el. Elveszett markolata helyett a XVII. században új markolattal látták el. Eredetét — Boheim szerint — I. Miksa császárnak tiroli Zsigmond főherceghez intézett s Linzben 1491 januárius 16-án kelt irata bizonyítja, amelyben említi, hogy Mátyás király kardját küldi s hogy még egy ágyúját is el fogja küldeni. A kard tényleg Innsbruckból származik.

Tiroli Ferdinánd szerezte meg Báthori István gyönyörű páncélját is. Ügynököt küldött ki a páncél megszerzésére, amire a válasz 1581 június 28-án érkezett meg Vlnából, amelyben Zamojsky János, a király kancellárja, közli a főherceggel, hogy a király „a maga és atyja vértetét átengedi a főherceg fegyvertára számára, mert ezt nagyobb megtiszteltetésnek tekinti a maga részére, mint a főhercegi gyűjtemény részére.“ Báthori páncélja továbbra is Bécsben marad, ezzel szemben

hazakerül Mátyás király és Beatrix domborművű arcképe, amelyet Miksa császár szerzett meg kincstára számára Bellay Imrétől, a pataki, újhelyi és ládi páloszárdák generális vikáriusától. Jellemző a kitűnő gyűjtő-császár levelének e része: „ezért kegyesen intünk Téged, hogy ha nevezett képek hívek és régiek, azokat küld meg ide nekünk, teljesítvén ebben a mi kegyes ákaratunkat.“ Az ugyancsak hazakerülő Bebek György kardját Schwendi Lázár küldte fel Miksa császár részére, amikor Schwendi Szádváron Bebek nejét és lányait ostrom alá vette. Patócsi Zsófia, Bebek neje, hosszú ideig vitézül védte a várat, de végül azon feltétellel feladta, hogy a család és az órség szabad elmenetelt kap, kincseit is magával viheti, de a lovak és fegyverek lefoglaltatnak. Ekkor kerülhetett a kard Schwendi kezeihez, aki sietett azt császárnak ajándékba küldeni.

A magyar érdekű vértetek közül kiválik II. Apafy Mihály erdélyi fejedelem páncélinge, amely a bécsi arzenál fegyvergyűjteményéből került a művészettörténeti gyűjteménybe. Meg lehet említenünk ezenkívül egy későbbi hajdúvértetet, kerek pajzzsal, egy fiúnak való aranyozott fegyverzetet, a többi között egy magyar idomú sisakot, étetett és aranyozott szép díszítésekkel, vagy III. Miksa főherceg magyar huszársisakját. A fegyverek között nevezetes II. Rákóczi György 1643-ban készült és koratokkal ékesített díszbuzogánya, II. Apafy Mihály kardja, buzogánya és zászlaja, II. Rákóczi Ferenc kékselymű zászlaja, amelyen családi címere és kezdőbetűs emblémája látható, azonkívül egy gyönyörű sorozat magyar tárcsapajzs, közöttük az egyik Mátyás király címerével s egy másik fekete edzéssel készült jókvalitású ábrázolatokkal. Egyik legkorábbi emléke a gyűjteménynek az a remekbe készült, orrszarvú szarvból faragott markolatú, keleti ízlésű kard, amely Róbert Károly törvénytelen fiának, Kálmán püspöknek nevét viseli pengéjén. Se szeri, se száma a török és arab pengéjű magyar szablyáknak, tornasarkantyúknak és lószerszámoknak. Azonban Rákóczi zászlaján kívül csak apróbb, kevésbé jelentékeny emlékek indulnak útnak Budapest felé.

Mindezeket jelentőségben messze felülmúlja a német koronázási ereklyék közé tartozó ceremóniakard, az úgynevezett Attila — illetve Nagy Károly — kardja, amelyet a császári ház máig együttmaradt kincstára őriz továbbra is. A kardról régtől fogva ismeretes volt, hogy magyar eredetű, sőt legdíszesebb és legépebb, soha a föld alá nem került példánya a honfoglaláskori magyar művészetnek. Erre vallanak a markolatán és hüvelyveretein látható későszasszanida jellegű palmartás díszek, de erre vall keleties egyélű szablya-volta is. Tóth Zoltán kutatásai valószínűvé tették, hogy e kard azonos azzal a darabbal, amelyet 1063-ban Salamon király anyja, mint Attila kardját ajándékozott Nordheimi Ottónak. Bizonyára a magyar királyok kincstárának egyik legkorábbi darabjával állunk szemben, amelynek úgy történeti, mint kulturális és művészeti jelentősége páratlan a magyarságra nézve. Sajnos, a német császári kincsekbe való beleolvasztása s az óriási múlt, amely — több mint 800 éve való kikerülése miatt — körülveszi, megakadályozta annak lehetőségét, hogy Magyarország a tárgyalások folyamán csak gondoljon is visszaszerzésére.

Ausztriával többszázados közjogi kapcsolatunknál fogva a császári ház fegyveres kamráiba és hadszertáraiba mind több és több magyar fegyver került be, mert a Habsburg-család tagjaiban megvolt a gyűjtési hajlam és mint jó amatőrök, igyekeztek a nagy gyűjtési lehetőséget kihasználni. Magyarországnál pedig alig volt alkalmasabb terület erre egész Európában. A gyűjtés lehetőségére százféle módot talált a királyi család s gyűjteményük mindinkább gazdagodott magyar hadi múltunk emlékeivel és ereklyéivel. Fokozottan érezhetjük e hiányokat, ha látjuk a bécsi és gráci fegyvergyűjtemények nagyságát s látjuk magyar hadi múltunk számtalan ereklyéjét külföldi gyűjteményekben, ahonnan ma ezredeket lehetne páncélosán, teljes fegyverzettel ellátni.

A bécsi Városház-múzeum fegyveranyagában előkelő helyet foglalnak el a Mátyás király hadseregéből származó pajzsok, amelyeket Mátyás halála után az őrség hagyhatott vissza. A nagy gyalogsági állópajzsok száma meghaladja az ötven darabot. Felemlíthető még két, Miksa császár korából származó, hosszú páncélszűrő-kard, továbbá hajdúszabalyák, hajdúfokosok és az egyik teremben trófeaszzerűen elhelyezett 28 darab huszárszabalya. Itt található az a szép fokos, úgynevezett topor, amelynek csontberakásos nyele egyúttal puskacső is, így egyformán használták lövésre és közelharcban ütésre. A nagy sötétvörös török zászlót, amely Szülej mán Szeraszker pasáé volt, Lotharingiai Károly herceg zsákmányolta 1684 július 22-én a Hamzsabég melletti csatában. Diadaljelképpen vitték fel Bécsbe s a Szent István-dóm főoltára fölött volt sokáig kitűzve, onnan került a Városház-múzeum gyűjteményébe. Ugyanitt őriznek magyar páncélszűrőt, huszárvéreteket, rohamsisakot, csákányt, alabárdot és a XVIII. század második feléből való több fringia-formájú magyar szabalyát, amely utóbbiak a magyar polgárőrség tulajdonát tették. E polgárőrség a magyar származású bécsi iparosokból alakult s nemcsak fegyverzetük, hanem egyenruhájuk is magyaros volt. Ilyen polgárőr képe is látható a Városház-múzeum metszetgyűjteményében. E kép „Oberoffizier d. Hungarisch Garde Bürger Corps 1806“ felirattal polgárőrt ábrázol, ruházata magas barna prémkucsma, kócsagforgóval, amelyről oldalt vörös leffentyű lóg le; kék mentéje szürke prémmel van szegélyezve, mellén sűrű zsinórozással. Szűk magyaros nadrágja vörös posztóból készült, felül dús vitézkötéses zsinórzattal. Lábán fekete magyaros csizma feszül. A XVIII. századbéli bécsi polgárőrség kardjai között is sok magyar penge található, amiket szívesen egyesítettek előírásos és az egyenruhához tartozó markolattal és hüvellyel.

A gráci hadszertár alapját nem magángyűjtemény vetette meg. A gráci polgárok fegyvereiket már a XIII—XIV. század fordulóján külön építményekben, fegyverkamrákban őrizték, ahonnan háború esetén előszedték; így a kiállítandó polgárhad felszerelése gyorsan és minden akadály nélkül történhetett. Megtaláljuk ezt a rendszert Magyarország azon vármegyéiben is, ahol szervezett német polgárság lakott, szász, szepesi és nyugatmagyarországi városainkban. Tornyokban, toronymelléki épületekben őrizték a polgárság fegyvereit. A gráci fegyvertár minket magyarokat közelebből is érdekel; számunkra

nagy jelentősége lett akkor, amidőn az akkori felsőszlávón végvidék, Zágráb, Kőrös, Kapronca, Ivanics és az egész Dráva és Adria közötti országrész a gráci generalátus fennhatósága alá került. Innen szervezték a török elleni védelmet és a fegyverek Őrzésére is alkalmas védett helyet kellett építeni. Így építette föl II. Károly főherceg 1645-ben a mai hadszertár épületét. A török elleni kölcsönösen kifejtett védelem volt az oka annak, hogy ma oly nagy számban találunk a gráci hadszertárban magyar fegyverzetet, mert a közös harcok folyamán a németek is megismerték a magyar fegyverek alkalmazásának előnyeit, amelyeket fel is használtak a XVII. és XVIII. század harcaiban. A török lovassággal szemben csak a magyar huszárság harcmodora volt eredményes; így érthető, hogy fegyvertárunkban nélkülözhetetlen lett a magyar huszárság felfegyverzésére szolgáló úgynevezett rákfarkas páncél, páncélszűrő kard, rákfarkas sisak, szablya stb., amelyekből nagy mennyiséget őriz ma is a gráci fegyvertár. E gyűjtemény nemcsak azért páratlan, mert egyes korszakok fegyverzetei tömegesen vannak itt elraktározva, hanem azért is, mert magyar szempontból a világ leggazdagabb fegyvermúzeuma. A több mint 92.000 darabot számláló gyűjtemény emlékei között vannak példányok, különösen kardok, pisztolyok, puskák, alabárdok, lőportartók, amelyekből ugyanaz a típus olykor 2000 darabbal van képviselve. Az 1866. évi leltár 1018 egész és félpáncélt sorol fel és 1047 mellvértet, az 1625—1684. évi leltárban 415 darab huszárpáncél, 389 darab huszársisak szerepel, 349 magyar kard és szablya mellett. A Grácban levő páncélszűrő kardok is mind magyar eredetűek, közülük az 1806—1866. évi leltár 35 darabot említ meg, továbbá magyar fegyver a csákányfokos is, ami 70 példányban található. Két magyar huszárpajzsot is őriz a hadszertár, az effajta pajzsokat a magyar huszárság a XVII. század derekán használta.

Sajnos, a hadszertár magyar vonatkozású anyagára vonatkozóan magyar igények nem merülhetnek fel. A gyűjtemény nem állami vagyon, hanem a tartományi rendek magánvagyonra. Legfeljebb csereakcióról lehetne szó, amelynek folyamán magyarországi gyűjteményekben levő stájer eredetű tárgyakat ajánlhatnánk fel. Nem kétséges, hogy Grác nem érezné meg, ha a többszáz darab huszárvértetből ötöt-tízet átengedne. Az erre vonatkozó tárgyalások rövid időn belül megindulnak.

Végül néhány szóval meg kell emlékeznünk a bécsi Hadsereg-múzeumot illető kérdésekről. Ismeretes, hogy a magyar Hadtörténelmi Múzeum 1928-ban hazaszállította a közös gyűjtemény magyar érdekű anyagának egy részét. Mindamellet a bécsi gyűjtemény még ma is sok oly tárgyat őriz, amelyeknek itthon lenne a helye. Elsősorban a gróf Esterházy- és a herceg Batthyány-Strattman-családok ott őrzött letétjeire gondolunk, ebben az esetben azonban — letétről lévén szó — kiadatásuk csak a letéteményező családok beleegyezésével történhetik meg. Nem lehet kétséges, hogy e nagy magyar családok szívesen fogják gyűjteményeiket, a két állam teljes elszakadása után, végre a bécsi intézetből kivonni és a hazai gyűjteményekben letétbe helyezni.

KALMÁR JÁNOS